

Casa românească. Repere etnologice și arheologice

ION GHINOIU

Nașterea, primul contact al noului venit cu familia, și moartea, ultima întâlnire a celui plecat cu cei rămași, erau nefirești și solicitau rituri speciale de „reparare” dacă aceste unice evenimente din viața omului se desfășurau în afara spațiului consacrat al locuinței. Când femeia naștea la munca câmpului, „în țarină” sau „pe deal”, noul născut era adus acasă „în poală” și așezat direct pe solul familial, de obicei lângă vatră, acolo unde trebuia, de drept, să vină (Sohatu, jud. Giurgiu). Pe de altă parte, pe locul deceselor violente din afara gospodăriei se amenajează morminte simbolice, obicei neîntilnit la decesele „firești”, când omul moare „acasă, pe perna lui”. Același rol reparatoriu are și înmormântarea simbolică a pumnului de țarină luată și adusă de pe locul morții năpraznice, departe de țară și de casă. Locuința era deci singurul spațiu unde se putea naște și muri fără ca „sufletele călătore” să se rătăcească, la venirea lor „aici” și plecarea lor „acolo”, și s-o apuce pe cărări nedorite.

Pentru a evita pericolele viitoare, concepția, nașterea și moartea omului au nevoie de intimitatea și adăpostul sacru al locuinței. Intimitatea sporește, de obicei, în raport cu izolarea, cu micșorarea spațiului și cu scăderea intensității luminii. Ungherul cel mai intim și mai odihnitor în interiorul unei case este, întotdeauna, colțul sau camera mică¹. Aceasta este spațiul solicitat, prin reflex natural, la concepție de cuplul sexual, la naștere de femeia gravidă, și, în final, dorit de muribund. Un adăpost, indiferent care ar fi acesta, închide alt adăpost. Adăpostul se multiplică neîncetat, diminuându-se ca spațiu și sporind ca intimitate: adăpostul pentru sufletul omului era „lumea de aici”, țara, satul, casa, trupul; locul pentru odihna sufletului mortului era „lumea de dincolo”, țara, cimitirul, mormântul, sicriul și cadavrul. Graiul popular conservă, în acest sens, documente etnografice de necontestat: în Oltenia și Muntenia sintagma „casa copilului” are sens ginecologic, de placentă; pe Tîrnave și în alte zone etnofolclorice ale României, camera unde se priveghează mortul se numește „casa mortului”; în Bistrița-Năsăud „casă de brad” și „sălaș” au sensul de sicriu². Alături de semnificația generală de cămin și adăpost pentru oameni, casa are deci înțelesul particular de familie unde se nasc și mor oameni. Zicala populară „a face casă cu cineva” înseamnă a întemeia o familie, iar urarea „casă de piatră”, adresată mirilor la căsătorie, nu exprimă dorința expresă a nuntașilor ca tînăra familie să-și construiască casă din piatră, ci să continue, prin nașterea copiilor, spița de neam patrilineară.

Studiul locuinței țărănești poate începe cu adăpostul primitiv, de acolo de unde apar primele vestigii materiale, pentru a ucră apoi treptele și epocile istoriei, sau de la casa contemporană pentru a despleti ceea ce omul, mediu geografic și timpul au împletit de-a lungul secolelor și mileniilor. Pornind de la cele două capete ale ghemului, arheologul urcînd din abis, etnologul coborînd în abis, există șansa reală a întîlnirii lor în lungul drumului, undeva în lumea tracilor. Încurajat și de observația lui Mircea Eliade care aprecia că spațiul sud-est european conservă imagini și simboluri străvechi, preindoeuropene și indoeuropene, mai bine decît oriunde în afara lui³, am întreprins o documentare arheologică, atît cît ne-a permis pregătirea de etnolog, pentru a selecționa acele domenii spirituale care

¹ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii*, București, 1977, p. 303.

² Simion Florea Marian, *Înmormîntarea la români*, 1989,

p. 236.

³ Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Gînghis-Han*, București, 1980, p. 160.

ar putea să constituie temei pentru obiceiurile legate de adăpostul uman. După generalizarea informației, operațiune indispensabilă pentru surprinderea esenței risipite într-o formidabilă varietate de manifestări spirituale, materialul a fost ordonat, prin opoziție, pe cele două mari complexe culturale care au generat indubitabil infinite forme de expresie în cultura dacilor, daco-romanilor, străromânilor și românilor : Epoca Neolitică și Eneolitică, pe de o parte, Epoca Bronzului și Epoca Fierului, pe de altă parte.

Domenii principale de referință	Forme de manifestare	
	Neolitici	Indoeuropeni
Divinitatea supremă Reședința zeului și a sufletelor Înainte de nașterea și după moartea oamenilor Astrul adorat Ritul funerar dominant Ocupația dominantă	Zeița Mamă Sub pământ sau în ape Luna Inhumarea Cultura plantelor — fertilitate — organizare matriliară — cultul vulvei Prelucrarea lutului	Zeul Tată În cer sau în atmosferă Soarele Incinerarea Creșterea animalelor — virilitate organizare patriliară — cultul phalusului Prelucrarea metalelor
Meșteșugul dominant		

Spre dominantele culturale consemnate în acest tabel converg, într-o logică aproape perfectă, majoritatea manifestărilor spirituale. De pildă, dacă zeul adorat locuiește în înaltul cerului, ritul funerar va urmări propulsarea sufletului oamenilor morți în sus (incinerarea, expunerea cadavrelor pentru a fi devorate de păsările cerului), dacă zeul își are reședința sub pământ sau în ape, trupurile neînsuflețite vor fi înhumate sau depuse pe ape. Este un sentiment atât de firesc ca omul să-și dorească să ajungă, după moarte, în împărăția zeului protector ! De altfel, religiile lumii ne oferă exemple certe, consemnate cu literă scrisă, că schimbarea reședinței zeului suprem (cosmic, subpământean, terestru, acvatic) a atras, după sine, modificarea ritului funerar⁴. Deși societatea agrolunară a neoliticului formează un complex spiritual inconfundabil cu societatea pastoral-lunară a indoeuropenilor, acestea supraviețuiesc prin rituri, practici magice și obiceiuri în casa românească.

Adăpostul, indiferent care ar fi fost acesta (sat, casă, cimitir mormânt etc.) devenea sacru prin practicile magice de întemeiere, în special prin „bătutul parului”⁵. Ritualul întemeierii „casei copilului”, a adăpostului fetusului și fătului nu putea fi în gândirea „primitivă” decât actul sexual, situat la limita dintre natură și cultură. Phalusul, instrument cultic cu care se credea că se întemeiază casa copilului și deci o nouă viață, avea să devină, indiferent de numele instrumentului artificial (par, țarus, stîlp), un model universal de întemeiere și creație. Prin extensiune, acești pari (stîlpi) se băteau în toate împrejurările care marcau începutul lucrărilor importante : construirea fintinilor, amenajarea ariilor de treierat etc. În secvența finală a jocului de Călușari „Înmormîntarea Călușului”, ritual preistoric desfășurat în condiții izoterice în Oltenia și Muntenia de vest pînă la mijlocul secolului al XX-lea, Vătaful, personaj sacru, respectat și temut ca și Mutul, simula actul sexual de-asupra groapei în care urma să fie înhumată și de unde urma să renască divinitatea cabalină. Din fericire, în anii '60, doi remarcabili folcloriști (Dumitru Pop și Andrei Buceșan) au avut marea șansă să asiste și să consemneze ceremonia secretă a „Înmormîntării Călușului”⁶. Într-un alt ceremonial de renovare simbolică a anului, Junii Brașoveni, nu se fertiliza pământul, ritual neolitic cert, ci spațiul, atmosfera, cerul prin aruncarea în sus a buzduganului construit după modelul phalusului cabalin⁷. Într-un mic muzeu sătesc din Fărcașa (județul Neamț) exista în anul 1972 o colecție de bite ciobănești sub forma phalusului, iar în perioada construirii hidrocentralei de la Bicaz etnografiile au întîlnit în casele țăranilor de pe valea Bistriței amulete phalice din lemn.

Casa veche românească funcționa, asemănător satului devălmaș unde creșterea și descreșterea demografică se realizau numai prin sporul natural (diferența dintre nașteri și decese), ca un sistem închis, cu intrări și ieșiri ale sufletelor aparținătoare aceleiași spițe de neam : veneau, prin naștere,

⁴ Emilian Vasilescu, *Istoria religiilor*, București, 1982,

p. 203

⁵ Ion Ghinoiu, REF, 24, 1974, 2, p. 203—204.

⁶ Arhiva de etnografie și folclor, fișa nr. 19.714.

⁷ Ion Ghinoiu, *Vrstele timpului*, București, 1988, p. 266.

copiii, nepoții și strănepoții și plecau prin moarte, moșii și strămoșii. Rațiunea de a exista a casei era hotărâtă, în ultimă instanță, de jocul venirilor și plecărilor sufletelor. Rămasă pustie, prin stingerea spiței de neam, casa se transforma într-un cuib al spiritelor malefice, al moroilor și strigoilor proveniți din anumiți locuitori ai săi. De aceea, când casa rămânea pustie se considera că aceasta și-a încheiat menirea pentru care a fost întemeiată și trebuia distrusă sau supusă unor complicate rituri de purificare. Aceasta era soarta tuturor adăposturilor rămase pustii. Distrugerea trupurilor neînsuflețite, adăposturi rămase libere prin ieșirea sufletelor la moarte și care puteau deveni sălașuri pentru moroi sau strigoi, se realiza în spațiul carpato-ponto-danubian, prin incinerare (cremație) la traci și daci, prin înhumare (putrefacție) la daco-romani și români. Măsurile de precauție ca adăposturile rămase libere să nu fie ocupate de „chiriași” nedoriți sînt, în satul românesc, numeroase și foarte severe. De pildă, în sudul jud. Argeș (satul Izvoru) morții „se împietresc”, adică li se înfundă toate orificiile cu pietricele, tămii și sticlă pisată pentru a împiedica pătrunderea strigoilor. Pe de altă parte, toponimia, mai cu seamă cea din sudul și estul României, indică numeroase locuri, uneori cîte două-trei pe teritoriul aceleiași așezări, ale satelor părăsite și, probabil, distruse, din cauza dezechilibrului ivit între nașteri și decese sau datorită calamităților sociale sau naturale (războaie, invazii, epidemii, incendii).

Capătul drumului mitic care leagă lumea „de aici” cu lumea „de dincolo”⁸ și pe care se realizează acest du-te vino al sufletelor începe, deci, cu casa. Aici sînt prezente, atît la naștere, cît și la înmormîntare, divinități feminine necruțătoare : copilul vine în existență asistat de Ursitori, mortul pleacă în postexistență asistat de Zori. În locul de unde plecau sufletele morților, moșilor și strămoșilor, se întorceau sufletele nepoților și strănepoților : din pămînt și apă pentru oamenii neolitici, din cer și atmosferă pentru indoeuropeni. La aceasta se adăuga însă pe căi diferite : prin moarte și înviere periodică, asemănător ciclului vegetal, pentru neolitici, prin viață veșnică pentru indoeuropeni. Marele compromis l-a realizat creștinismul : divinitatea înhumată înviază după trei zile și se înalță la cer după alte 40 de zile. Ambiguitatea privind locul de odihnă veșnică este evidentă și astăzi ; bătrînii satelor noastre vorbesc de iadul subpămîntean pentru păcătoși și de raiul ceresc pentru credincioși. Paradoxul constă în faptul că atît la neolitici, cît și la indoeuropeni în imperiul morții se găsește și izvorul vieții.

Dacă punctul de pornire și de sosire al sufletelor este casa, care ar fi atunci direcția drumului mitic ? În sus, spre zările senine ale cerului sau în jos, spre adîncurile întunecate ale Pămîntului ? Impresionante ca număr, obiceiurile și credințele performate în casă se grupează în trei orizonturi suprapuse, sub forma unui uriaș arbore : *tulpina* care, prin obiceiurile legate de ușă, pereți, ferestre, vatră, sobă, piese de mobilier (paturi, scaune, masă, ladă de zestre, leagăn pentru copii etc.) face legătura între *coroana arborelui* încărcată cu obiceiurile dedicate podinei, grinzilor, podului, căpriorilor, acoperișului, coșului, streășinei etc. și ramificația *vădăcinilor* adică cu obiceiurile solicitate a fi împlinite pe pragul și podeaua casei, pe solul și în subsolul familial.

Pătrundem, pentru început, în spațiul familial propriu-zis pe ușa care desparte mediul deschis extern de mediul închis intern. Trecerea se realizează peste pragul casei ale cărui simboluri sînt, în general, cunoscute. În interior, concentrarea maximă de simboluri preistorice trebuie să fi fost în jurul punctului unde s-a bătut parul de întemeiere. În acest loc central se amenaja, în adăposturile pastorale, în special în stînele și colibele circulare din Carpați, vatra liberă. Astfel, coloana fumului ce se înalța de aici forma acel „axis mundi” indoeuropean care unea Pămîntul cu Cerul intersectînd adăpostul uman. În spațiul casei este greu să găsești un loc, o piesă de construcție sau de mobilier fără să poarte o semnificație spirituală. Patul era, de pildă, astfel orientat încît poziția corpului în timpul somnului să fie, pe cît posibil, pe direcția est-vest, aceeași cu poziția somnului veșnic din morminte. De altfel, mortul se așeza în casele bănățene într-un mod asemănător : „cu capul la răsărit și cu picioarele la apus”. Confirmînd pe Pliniu „Natura a dispus ca omul să intre în lume cu capul și să iasă cu picioarele” dar și asprul blestem românesc „Vedea-te-aș cu picioarele înainte”, mortul este orientat, pretutindeni în România, cu picioarele spre ușă și ieșire. Locul icoanei pe peretele de răsărit al casei, ca de altfel și orientarea construcției spre Sfîntul Soare, a avut, o motivație spirituală, legată de străvechiul cult solar, și mult mai tirziu a căpătat o motivație igienică. Camerele de locuit erau un spațiu de mediere și de întîlnire între generații, de venire a unora și de plecare a altora. Pentru a ne opri la un singur exemplu, aici se întindeau în noaptea de Ajun (Colinele Tutovei) și în Noaptea de Măcinici (Banat) mese festive, încărcate cu ofrande, pentru moși și strămoși. Contactul cu divinitatea era

⁸ Mihai Pop, *Milul mării tăceri*, Folclor literar, I, Timișoara, 1968.

permanent : cu cea motivată prin icoana și peretele de răsărit, cu cele nemotivate prin podea cu Zeița Mamă neolitică și prin podină cu Zeul Tată indoeuropean.

Legătura între spațiul locuit al casei și solul germinal se realiza prin podeaua de pământ. Acesta era locul privilegiat pentru săvârșirea actelor rituale menite să ușureze, în egală măsură, nașterea și moartea, momente critice dinaintea sosirii sau plecării sufletelor. Obiceiurile nașterii și ale morții pe pământ, atestate în zeci și zeci de sate extracarpătice, așezarea copilului pe solul familial imediat după naștere (Oltenia, Muntenia), înainte de a-l duce la botez, în timpul ospățului de după botez (Țara Almăjului), îngroparea „casei copilului” sau „locșorului” sub casă, de obicei în tindă (Oltenia) exprimă solidar aceeași mentalitate preistorică : solul pe care a fost clădit adăpostul era privit ca trup din trupul unei divinități păgine care, pe de o parte, generează viața, pe de altă parte, o înghite. Din contactul nemijlocit cu pământul noul născut și muribundul primeau un surplus de energie care îl ajuta pe primul să sosească și pe al doilea să plece. Aceste documente etnografice, la care se pot adăuga nenumărate alte manifestări spirituale precum îngroparea morților în curțile și grădinile caselor (zeci de sate din Transilvania), îngroparea terapeutică a copiilor bolnavi (scenariul înmormântării copilului bolnav și învierii copilului sănătos) etc. etc. ne poartă gândul, ori cât de prudenți am fi, la obiceiul consemnat în neoliticul târziu, de îngropare a morților printre locuințe și chiar sub locuințe (culturile Gura Baciului-Circea, Starcevo-Criș) și în neoliticul dezvoltat (ultimele faze ale culturii Boian) ⁹.

Deasupra spațiului familial apare a treia concentrare de obiceiuri și credințe populare, asemănătoare ca semnificație generală cu solul germinal, dar foarte diferite ca formă de exprimare . Ca argumente etnologice sînt obiceiurile focalizate de piesele care compun acoperișul : în numeroase sate din Oltenia se păstrează substitutul mortului, măsura acestuia luată pe o ață, la căprior sau grinda casei ; în țara Hațegului se lipeau pe grinda camerei semne de ceară închipuind sufletul morților plecați din casă, un fel de răboj al moșilor și strămoșilor ; în cea mai mare parte a țării supraviețuiește credința că sufletele morților se cdihnesc, pînă la „Slobozirea apei” (40 de zile după înmormîntare) la streășina casei, cînd sînt îmbunate cu ofrande bogate pentru a pleca definitiv ; pe coama caselor învelite cu șifă sau șindrila pot fi încă văzute ciudate păsări ale sufletului numite, local, ciocirlani ; la Ziua Moașei, de obicei a doua zi de Crăciun sau în ziua de Sfîntul Vasile, nepoții, copiii moșiți de aceeași moașă, erau ridicați la grindă pentru a primi de la moși și strămoși mana necesară creșterii etc. etc. Dacă în sus se orientau sufletelor moșilor și strămoșilor, de unde adesea erau implorate de cei în viață, tot de acolo se credea că ar coborî și sufletele nou-născuților. Povestea de circulație europeană, cu barza care coboară din cer pe coșul casei, aducînd bebelușii, era, în vremurile vechi, o realitate nu numai pentru copii, ci și pentru oamenii mari.

În concluzie, în casa românească se identifică, pe criterii etnologice, două orizonturi, despărțite de spațiul locuit, dedicate, simbolic, sufletelor care au trăit sau care vor trăi în acel adăpost. În primul orizont obiceiurile și credințele sînt compatibile cu riturile agrar-lunare și de înhumare, în al doilea orizont cu riturile pastoral-solare și de incinerare. Marea zeiță subpămînteană sau acvatică, în primul caz, zeul ceres sau atmosferic, în al doilea caz, decideau momentul cînd trebuiau să vină sau să plece sufletele. În final, formulăm o problemă de reflecție pentru specialiști : oare cercetătorii vechilor culturi europene nu recurg prea des, pentru descifrarea enigmelor, la triburile ameridiene sau la triburile diferitelor zone exotice ale Terrei și destul de rar la documentele etnologice ale bătrînului continent ? Referindu-se concret la istoria românilor, Simion Mehedinți venea cu o pildă din propriul său domeniu de cercetare : „Cu izvorul începe geograful cercetarea riului !”

La maison roumaine. Repères ethnologiques et archéologiques

RÉSUMÉ

Vers la fin du XIX^e siècle, l'habitation roumaine, gardait encore la signification préhistorique de l'espace sacré, crée par les pratiques magiques de fondation, où l'on pouvait naître et mourir sans mettre en danger les âmes des enfants arrivés et les âmes des défunts partis. La naissance et la

⁹ Vladimir Dumitrescu, Alex. Vulpe, *Dacia înainte de Dromichete*, București, 1988, p. 48.

mort, événements uniques dans la vie de l'homme, étaient anormales lorsqu'ils se passaient au-delà de l'habitation et, en conséquence, ils exigeaient des rituels obligatoires de „réparation”.

Les coutumes et les croyances populaires liées à la maison ont été groupées, sur la base des critères ethnologiques, en trois horizons superposés : *le milieu* (la chambre, la porte, la fenêtre, le mur, la cheminée, les pièces du mobilier) qui représente l'espace d'habitation et de médiation entre les membres de la famille, d'une part, et les ascendants et les descendants, d'autre part ; *le dessous* (le seuil, le plancher, le sol familial) avec des coutumes et des croyances compatibles avec les rituels néolithiques agraire-lunaires et d'inhumation ; *le dessus* (le plafon, la poutre, le chevron, le grenier, l'avant-toit, etc.) avec des coutumes et des croyances compatibles avec les rituels solaire-pastorale et d'incinération.

La maison était donc une syntèse spirituelle, où la croyance en Dieu, dans l'acception contemporaine de la notion, n'excluait pas la peur et la soumission aux grandes divinités préchrétiennes ; la Déesse-Mère, souterraine ou aquatique, le Dieu-Père, céleste ou de l'éter. Les divinités suprêmes „ont décidé”, pendant les millénaires, les moments où les âmes des adorateurs (néolithiques, indo-européens, chrétiens) devaient arriver ou partir.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that this is crucial for ensuring the integrity of the financial statements and for providing a clear audit trail. The text also mentions that proper record-keeping is essential for identifying and correcting errors in a timely manner.

2. The second part of the document focuses on the role of internal controls in preventing fraud and misstatements. It highlights that a strong internal control system is necessary to ensure that all transactions are properly authorized, recorded, and reviewed. The text also notes that internal controls should be designed to be effective and efficient, and should be regularly evaluated and updated as needed.

3. The third part of the document discusses the importance of transparency and communication in financial reporting. It emphasizes that providing clear and concise information to stakeholders is essential for building trust and confidence in the organization's financial performance. The text also mentions that transparency is a key component of corporate governance and is necessary for ensuring the long-term success of the organization.

4. The fourth part of the document discusses the importance of compliance with applicable laws and regulations. It emphasizes that organizations must ensure that their financial reporting practices are in full compliance with all relevant laws and regulations. The text also mentions that compliance is a key component of risk management and is necessary for avoiding legal and financial penalties.

5. The fifth part of the document discusses the importance of continuous improvement in financial reporting. It emphasizes that organizations should regularly evaluate their financial reporting processes and make improvements as needed. The text also mentions that continuous improvement is a key component of quality management and is necessary for ensuring the highest quality of financial reporting.

6. The sixth part of the document discusses the importance of ethical behavior in financial reporting. It emphasizes that organizations should always act ethically and with integrity in all financial reporting activities. The text also mentions that ethical behavior is a key component of corporate governance and is necessary for ensuring the long-term success of the organization.

7. The seventh part of the document discusses the importance of stakeholder engagement in financial reporting. It emphasizes that organizations should actively engage with their stakeholders and listen to their concerns. The text also mentions that stakeholder engagement is a key component of corporate governance and is necessary for ensuring the long-term success of the organization.

8. The eighth part of the document discusses the importance of technology in financial reporting. It emphasizes that organizations should leverage technology to improve the accuracy and efficiency of their financial reporting processes. The text also mentions that technology is a key component of digital transformation and is necessary for ensuring the long-term success of the organization.

9. The ninth part of the document discusses the importance of training and development in financial reporting. It emphasizes that organizations should invest in training and development for their financial reporting staff. The text also mentions that training and development is a key component of human capital management and is necessary for ensuring the long-term success of the organization.

10. The tenth part of the document discusses the importance of leadership in financial reporting. It emphasizes that organizations should have strong leadership in their financial reporting activities. The text also mentions that leadership is a key component of corporate governance and is necessary for ensuring the long-term success of the organization.